

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА ІМ. О. М. БЕКЕТОВА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

АВАНЕСОВА НІНА ЕДУАРДІВНА

УДК 65.012.8:658.114.45

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ ОБОРОННО- ПРОМИСЛОВОГО
КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Н.Е. Аванесова

Науковий консультант – Момот Тетяна Валеріївна, доктор економічних наук,
професор

Харків – 2017

АНОТАЦІЯ

Аванесова Н.Е. Економічна безпека оборонної промисловості України в системі національної безпеки держави. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, за спеціальністю 21.04.02 – Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності. – Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Харків, 2017.

Дисертація присвячена науковому обґрунтуванню вирішення сучасної науково-практичної проблеми – розробці теоретичних, методологічних і методичних положень, наукових і практичних рекомендацій щодо комплексної оцінки рівня економічної безпеки підприємств ОПК та визначення стратегічних пріоритетів забезпечення економічної безпеки підприємств ОПК України в системі національної безпеки держави. Уперше з позиції синергетичної парадигми обґрунтовано концепцію формування економічної безпеки підприємств ОПК із застосуванням кластерної моделі об'єднання підприємств ОПК в рамках єдиного інноваційного циклу за п'ятьма виробничими сегментами ОПК, визначено методологічні засади процесу розробки системи індикаторів оцінки рівня економічної безпеки підприємств ОПК України, розроблено організаційно-методичні підходи до визначення стратегічних пріоритетів реформування підприємств ОПК України за такими напрямками як: кластеризація, корпоратизація, захист технологій і створення платформи інноваційних розробок. Здійснено економіко-математичне моделювання олігополістичного ціноутворення на ринку озброєння в умовах наявності недосконалої конкуренції та визначено шляхи забезпечення конкурентних переваг підприємств ОПК. Удосконалено методичний підхід до впровадження передбачених законодавством заходів щодо запобігання, виявлення та протидії корупції на підприємствах ОПК шляхом розробки і застосування антикорупційних програм у діяльність підприємств ОПК

Ключові слова: економічна безпека підприємств ОПК, оборонно-промисловий комплекс, національна безпека, воєнно-економічна безпека, кластеризація підприємств ОПК, модель олігополістичного ціноутворення на ринку озброєння, конкурентоздатність підприємств ОПК, стратегічні пріоритети реформування підприємств ОПК, антикорупційна програма підприємств ОПК.

ABSTRACT

Avanesova N.E. Economic Security Defense Industry of Ukraine in the National Security. - Manuscript.

This dissertation is submitted for a Doctor's degree in Economics, specialty 21.04.02 - economic security business entities. – O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, 2017.

The dissertation is devoted to scientific substantiation of solving modern scientific and practical problems - development of theoretical, methodological and methodical provision of scientific and practical recommendations for a comprehensive assessment of the level of economic security defense enterprises and strategic prioritization economic security defense enterprises of Ukraine in the national security. First of all, from the point of view of synergetic paradigm the concept of formation of economic security enterprises, which use cluster model and unites defense enterprises within a single cycle of innovation for five production segments of the defense industry, defined methodological principles of system development process assessment indicators of economic security defense enterprises of Ukraine developed organizational and methodological approaches to determining the strategic priorities of reforming defense enterprises of Ukraine in the following areas as: clustering , corporatization, technology protection and the creation of a platform for innovation.

Economic security is important for the functioning and development of Ukraine as a sovereign government. The actuality of the above problem is caused by number of socio-economic preconditions, methodological and system-structural factors.

The studying of the problems of economic security makes it possible to recognize the peculiarities of the socio-economic development of the country during the period of

system transformation and the deployment of globalization processes in the world, in the context of weakening Ukraine's positions in the political, economic and military spheres and the aspiration of the industrialized countries and large international corporations to use the situation in their economic and political interests.

The economic modeling of oligopolistic pricing in the market of weapons in the presence of imperfect competition and the ways of ensuring competitive advantages defense enterprises has been done. Methodical approach to implementing the measures provided by the law to prevent, detect and combat corruption in the defense industry enterprises through the development and application of anti-corruption programs in business activity.

Keywords: economic security defense industry, defense industry, national security, military and economic security, clustering defense enterprises, oligopolistic pricing model on the market weapons, defense enterprises competitiveness, strategic priorities of defense enterprises reform, anti-corruption program of defense enterprises.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Аванесова Н.Е. Стратегічне управління розвитком підприємства в сучасних умовах. Фінанси підприємств: проблеми теорії та практики : монографія / Н.Е. Аванесова, О.В. Марченко, Т.Є. Андрєєва, О.П. Бутенко та ін. – Х.: Вид-во «Лідер», 2014. – С. 130– 152. (*Особистий внесок: розробка аргументованих управлінських рішень та визначення заходів, спрямованих на підвищення стійкості функціонування підприємства*)

2. Аванесова Н. Е. Системний підхід до формування стратегії управління економічною безпекою в умовах нестабільного існування підприємств/ Фінансово-економічна безпека : стратегічна аналітика та аудиторський супровід : монографія / Н.Е. Аванесова, Л.Г. Бойко / Харк. нац.. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова ; за заг. Ред. Т. В. Момот. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. – С. 138-149.

(Особистий внесок: удосконалено інформаційно-аналітичне забезпечення процесу стратегічної аналітики в системі фінансово-економічної безпеки держави)

3. Аванесова Н.Е. Трансформація оборонно-промислового комплексу країн: історичний досвід Фінанси підприємств: проблеми теорії та практики: монографія / Н. Е. Аванесова. – Х.: Вид-во «Лідер», 2016. – С. 4-23.

4. Аванесова Н.Е. Економічна безпека підприємств промислово-оборонного комплексу України : монографія // Н.Е. Аванесова. – Київ: Інтерсервіс, 2017. – 297 С.

Статті у фахових виданнях:

5. Аванесова Н. Е. Основні аспекти виробничої діяльності підприємства на прикладі ДП «ХАЗ» / Н. Е. Аванесова // зб. наук. пр. «Науковий вісник Чернігівського Державного інституту економіки і управління», серія 1 економіка. – 2014. – № 3. – С. 78–87.

6. Аванесова Н. Е. Оцінка безпекового потенціалу розвитку оборонної промисловості в умовах євроінтеграції / Н. Е. Аванесова // Науковий вісник Херсонського Державного університету: серія Економічні науки. – 2014. – № 9. – С. 72–76.

7. Аванесова Н. Е. Економічна безпека як складова національної безпеки / Н. Е. Аванесова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 3. – С. 178-183.

8. Аванесова Н. Е. Систематизація індикаторів економічної безпеки оборонної промисловості економіки України / Н. Е. Аванесова // Науковий вісник Херсонського Державного університету: серія Економічні науки. – 2015. – № 10. – С. 43–47.

9. Аванесова Н. Е. Інвестиційна діяльність ОПК України: оборонно-промислові підприємства та їх значна роль / Н. Е. Аванесова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2015. – №12. – С. 68–72.

10. Аванесова Н. Е. Оборонна промисловість економіки України як об'єкт дослідження в системі економічної безпеки держави / Н. Е. Аванесова // Вісник

Одеського національного університету. Серія: Економіка. Т. 20. – 2015. – №1. – С. 53–57.

11. Аванесова Н. Е. Міжнародні стратегії оборонно - промислових підприємств у сучасних умовах господарювання / Н. Е. Аванесова // Вісник ОНУ імені І.І. Мечнікова. – 2015. – №5. – Т.20. – С. 88–93.

12. Аванесова Н. Е. Потенціал та розвиток оборонно-промислового комплексу в контексті національної економіки / Н. Е. Аванесова // Науковий вісник Херсонського Державного університету. Серія: економічні науки. – 2015. – №14. – С. 47–50.

13. Аванесова Н. Е. Ризики та джерела загроз економічній безпеці оборонної промисловості України / Н. Е. Аванесова // Науковий вісник Ужгородського національного університету «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». – 2016. – №7. – Ч.1 – С. 6–9.

14. Аванесова Н. Е. Економічна безпека України в системі економічної безпеки Європейського Союзу. / Н. Е. Аванесова // Вісник економіки транспорту і промисловості: зб. наук.-практ. ст. – 2016. – № 56. – С. 74–82.

15. Аванесова Н.Е. Системний підхід до формування стратегії забезпечення економічної безпеки оборонної промисловості України в умовах євроінтеграції / Н.Е. Аванесова // Вісник економіки транспорту і промисловості: зб. наук.-практ. ст. – 2017. – № 57. – С. 20-27.

16. Аванесова Н.Е. Економічні та інституційні передумови забезпечення економічної безпеки підприємств оборонної промисловості України / Н.Е. Аванесова // Електронний науково-практичний журнал «Інфраструктура ринку». – 2017. – № 5. – С. 48-53.

17. Аванесова Н.Е. Стратегічні пріоритети забезпечення економічної безпеки підприємств оборонної промисловості України / Н.Е. Аванесова // Науковий вісник Ужгородського національного університету «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». – 2017 – №. 12. – Ч. I. – С.10–14.

18. Аванесова Н.Е. Шляхи забезпечення економічної безпеки підприємств оборонної промисловості України в системі національної безпеки держави / Н.Е. Аванесова // Економіка та суспільство. – 2017. – № 9. – С. 7–10.

19. Аванесова Н. Е. Суть та визначення фінансово-економічної безпеки як економічної категорії / Н. Е. Аванесова, О. С. Шуміло. // Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. – 2014. – № 2/5. – С. 78–80. *(Особистий внесок: систематизовано підходи до визначення категорійно-понятійного апарату «фінансово-економічна безпека» і запропоновано власне тлумачення зазначеної категорії)*

20. Avanesova N. Priority areas of strengthening economic security of the defense industry of Ukraine in the context of European integration /Т. Момот, N. Avanesova // Комунальне господарство міст: наук.-техн. зб., серія Економічні науки. – Х.: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова. – 2015. – С. 66 – 72. *(Особистий внесок: виокремлено основні аспекти економічної безпеки оборонної промисловості України)*

21. Аванесова Н.Е.Ключові загрози забезпечення економічній безпеці оборонної промисловості України / Т.В. Момот, Н.Е. Аванесова // Вісник Національного технічного університету «ХПІ»: зб. наук праць, серія: технічний прогрес та ефективність виробництва. – Х.: НТУ «ХПІ». – 2015. – №59. – С. 138-144. *(Особистий внесок: представлені ключові загрози забезпечення економічної безпеки оборонної промисловості України в сучасних умовах)*

22. Аванесова Н.Е. Удосконалення методичного прийому визначення комплексного показника ефективності функціонування підприємств України / Т.В. Момот, Н.Е. Аванесова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: зб. наук. праць, серія: економіка і менеджмент. – 2016. – №15. – С. 34–40. *(Особистий внесок: удосконалення комплексного показника ефективності функціонування підприємств)*

23. Avanesova N. Mathematic apparatus of the study of imperfect competition and originality of arms market: cost balance; structural unsteadiness; economic dynamics [Електронний ресурс] / Т. Момот, N. Avanesova, E. Perchyk //

DOI:10.13140/RG.2.2.11970.17604. – 2016. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/308814886_Mathematic_apparatus_of_the_study_of_imperfect_competition_and_originality_of_arms_market_cost_balance_structural_unsteadiness_economic_dynamics?channel=doi&linkId=57f3a31b08ae8da3ce535365&showFulltext=true. *(Особистий внесок: запропоновано економіко-математичну модель управління економічною безпекою оборонно-промислового комплексу України)*

Статті, включені до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз:

24. Аванесова Н. Е. Аналітичне дослідження фінансового стану державного підприємства «Харківський Бронетанковий Ремонтний Завод» / Н. Е. Аванесова // Науковий журнал «Молодий вчений». – 2015. – №2(17) Ч.1. – С. 48–54.

25. Аванесова Н. Е. ОПК України: актуальність вирішення нагальних проблем у сучасних реаліях / Н. Е. Аванесова // Науково-практичний журнал «Економічні студії». – 2015. – № 3(07) - С. 7-12.

26. Аванесова Н. Е. Забезпечення економічної безпеки у сфері оборони у сучасних реаліях / Н. Е. Аванесова // Журнал «Sciences of Europe». – 2016. – №5(5) Vol 1. – С. 12-16.

27. Avanesova N. E. Conceptual bases of development of innovative enterprises / N.E. Avanesova, T. Emets, N. Kovalenko // Науковий журнал «Молодий вчений». – 2016. – №12(39). – С. 634-637. *(Особистий внесок: виокремлено ключові аспекти інноваційного розвитку підприємства)*

28. Аванесова Н. Е. Регулювання процесів формування механізму фінансово-економічної безпеки підприємств / Н. Е. Аванесова, Є. С. Чупрін // Науково-практичний журнал «Економічні студії». – 2016. – №3 (11). – С. 88–92. *(Особистий внесок: сформований механізм фінансово-економічної безпеки підприємства)*

Статті у зарубіжних виданнях:

29. Avanesova N., Corporate Governance Intelligence: Minority Shareholder's Aspects (Evidence From Ukraine) / T.Momot, N. Avanesova, O. Vashchenko, A. Chudopal // Chinese Business Review. – 2015. – №4. - Vol 14. – С. 210–218.

(Особистий внесок: систематизовано особливості менеджменту з позицій зацікавлених сторін щодо управління підприємством)

30. Avanesova N., Strategic management on the example of military-industrial complex of Ukraine: New approaches in the process of eurointegration / N. Avanesova, I. Vinnyk, I. Evtushenko / Nové trendy – 11, Znojmo, 2016. - Str. 327-335. *(Особистий внесок: запропоновано заходи щодо реалізації ефективної реструктуризації економічної безпеки оборонної промисловості)*

31. Avanesova N. Systematization of international experience of exacerbation of the threats and challenges of a new tape for national and international security / T. Momot, N. Avanesova // Baltic Journal of Economic Studies. – Riga: Izdevnieciba "Bultija Publishing". – 2016. – №1. V. 2. – С. 77–84. *(Особистий внесок: систематизовано міжнародний досвід визначення слабкостей та можливостей національної та інтернаціональної безпеки).*

Матеріали конференцій:

32. Аванесова Н. Е. Економічні передумови забезпечення економічної безпеки / Н.Е. Аванесова. // Соціальні та економічні аспекти розвитку міжнародних відносин: матер. міжнар. наук.-практ. конф., 28-29 листопада 2014 року. – Дніпропетровськ, 2014. – Ч. 2. – С. 34–38.

33. Аванесова Н. Е. Розвиток оборонної промисловості України в сучасних умовах / Н. Е. Аванесова // Розвиток нової економічної системи на світовому, державному та регіональному рівнях: матер. міжнар. наук.-практ. конф., 30-31 січня 2015 року. – Львів: ЛЕФ, 2015. – Ч. 1. - С. 75–77.

34. Аванесова Н. Е. Шляхи забезпечення зміцнення оборонної промисловості / Н. Е. Аванесова // Наукові засади ресурсозбереження в системі антикризового управління і відтворення економіки матер. міжнар. наук.-практ. конф., 30-31 січня, 2015 року. – Хмельницький, 2015. – С. 78–81.

35. Аванесова Н. Е. Ключові аспекти зміцнення економічної безпеки оборонної промисловості України в сучасних умовах / Н. Е. Аванесова // Проблеми сучасної економіки: зб. матер. VI міжнар. наук.-практ. конф., 13-14 лютого, 2015 року. – Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2015. – Ч. 1. – С.74–77.

36. Аванесова Н. Е. Економічна безпека: розкриття сутності терміну / Н. Е. Аванесова // Регіональні економічні проблеми в умовах сучасних викликів: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф., 27-28 лютого, 2015 року. – К.: ГО «Київський економічний науковий центр», 2015. – С. 39–41.

37. Avanesova N. Economic security: Contemporary realities in defence sphere of Ukraine / N.E. Avanesova // Veda a technologie krok do budoucnosti: mater. XI mezinarodni vedecko - prakticka conference, 27.02 - 05.03.15. – Praha: Publishing House «Education and Science, 2015. - Dil 4. Ekonomicke vedy. – Stran. 82–86.

38. Аванесова Н. Е. Розкриття терміну оборонно-промисловий комплекс як економічна сутність / Н. Е. Аванесова // Соціально-економічні та правові основи сучасної держави в контексті глобалізації: матер. міжнар. наук.-практ. конф. для студ., аспір. та мол. вч., 20-21 лютого 2015 року. – Київ, 2015. – С. 8–31.

39. Аванесова Н. Е. Забезпечення економічної безпеки оборонної промисловості в сучасних умовах / Н. Е. Аванесова // Проблеми розвитку фінансових послуг: матер. всеукр. наук.-практ. конф., 19 листопада 2015 року. – Харків: Харк. нац. ун-т будів. та архіт., 2015. – Частина 4. – С. 5-8.

40. Аванесова Н. Е. Прогнозно-програмне дослідження ОПК України / Н. Е. Аванесова // Актуальні питання соціально-економічного розвитку держави, регіону та підприємства: матер. міжнар. наук.-практ. конф., 27-28 листопада 2015 року. – Львів: ГО «Львівська економічна фундація», 2015 – Ч.1 – С. 57-60.

41. Аванесова Н. Е. Розвиток оборонно-промислового комплексу в контексті національної економіки / Н. Е. Аванесова // Економіка, менеджмент та фінанси: аналіз тенденцій та перспектив розвитку: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф., 27-28 листопада 2015 року. – Київ, 2015 – Ч.1 – С. 78-81.

42. Аванесова Н. Е. Забезпечення економічної безпеки України / Н. Е. Аванесова // Проблеми сучасної економіки: матер. ІХ міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 грудня 2015 року. – Запоріжжя: Східноукраїнський інститут економіки та управління, 2015. – Ч.1 – С. 27-31.

43. Аванесова Н. Е. Basic economic security threats / Н. Е. Аванесова // Актуальні напрями забезпечення ефективності економіки країни: матер. міжнар.

наук.-практ. конф, 8-9 квітня 2016 року.– Запоріжжя: Східноукраїнський інститут економіки та управління, 2016. – Ч. I – С. 67-70.

44. Аванесова Н. Е. Ризики для економічної безпеки промисловості України / Н.Е. Аванесова. // Modern transformation of economics and management in the era of globalization: International Scientific-Practical Conference, January 29, 2016. – Klaipeda, 2016 - P. 47-50.

45. Аванесова Н. Е. Концептуальні основи управління підприємством на прикладі ТОВ «Харківський завод підйомно-транспортного устаткування» / Н. Е. Аванесова, Є. С. Чупрін // Економічна політика в контексті міжнародного співробітництва: матер. міжнар. наук.-практ. конф. 22-23 серпня 2014 року. – Дніпропетровськ, 2014. – С. 54–57. *(Особистий внесок: актуалізовано і системно подано концептуальне визначення стратегій управління підприємством)*

46. Аванесова Н. Е. Моделювання системи забезпечення кадрової безпеки суб'єкта господарювання / Н. Е. Аванесова, А. М. Токар // Математическое моделирование процессов в экономике и управлении инновационными проектами (ммп-2014): труды междунар. научн.-практ. конф., 16-21 сентября 2014 года. – Коблево, 2014. – С. 189-191 *(Особистий внесок: змодельовано систему забезпечення кадрової безпеки суб'єкта господарювання)*

47. Аванесова Н. Е. Оборонно-промисловий комплекс України: стратегічні напрями модернізації / Н. Е. Аванесова, Є. С. Чупрін // Актуальні питання економічних наук: зб. матер. VII міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 червня, 2015 року. – Запоріжжя: ГО «СІЕУ».- Ч.1.- С. 95-98. *(Особистий внесок: представлено актуальні питання ОПК України та його стратегічні напрями модернізації)*

48. Аванесова Н. Е. Оборонно-промисловий комплекс України: пріоритетні напрямки реформування в умовах Євроінтеграції / Н. Е. Аванесова, І. Ю. Вінник. // Обліково-аналітичне забезпечення управління фінансово-економічною безпекою в умовах європейської інтеграції: матер. V міжнар. наук.-практ. конф., 26-27 листопада 2015 року. – Харків, 2015. – С. 18–21. *(Особистий внесок: сформульовано висновки щодо напрямків реформування ОПК України в умовах Євроінтеграції)*

49. Avanesova N. Military-industrial complex current structure / N. Avanesova, Y. Chuprin // Materialy XI mezinarodni vedecko -prakticka conference “Aplikovane vedecke novinky - 2015”, 27.07 - 05.08.2015. – Praha: Publishing House “Education and science”, 2015. – Dil 2. Economicke vedy. Administrativa. Pravni vedy. Filosofie.Historie. – P.12-15. *(Особистий внесок: зроблено висновки щодо сучасного стану ОПК України)*

50. Аванесова Н. Е. Стан та розвиток оборонної промисловості України крізь парадигму європейських країн / Н. Е. Аванесова, Є. С. Чупрін // Структурні трансформації національних економік в глобальному вимірі: матер. IV міжнар. наук.-практ. конф., 6 листопада 2015 року. – Миколаїв, 2015. – С. 72-75. *(Особистий внесок: системно подано резюме сучасного стану розвитку оборонної промисловості України крізь парадигму європейських країн)*

51. Аванесова Н. Е. Ключові засади економічної безпеки: теоретичний екскурс / Н. Е. Аванесова, Є. С. Чупрін // Актуальні питання та перспективи економічного розвитку держави: матер. міжнар. наук.-практ. конф., 5-6 лютого 2016 року. – Дніпропетровськ: «Перспектива», 2016. – Ч. I – С. 51–53. *(Особистий внесок: проведено теоретичний екскурс в актуальні питання економічної безпеки)*

52. Аванесова Н.Е. Економічна безпека підприємств оборонно-промислового комплексу України в умовах глобальних викликів / Н.Е. Аванесова, Т.В. Момот, І. Ю. Вінник // Сталий розвиток в умовах глобальних викликів: матер. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 7-8 квітня, 2017 року. – Харків, 2017 – С. 250–252. *(Особистий внесок: запропоновано погляд на економічну безпеку підприємств з огляду на міжнародний досвід)*

53. Аванесова Н.Е. Система забезпечення економічної безпеки: методологія побудови / Н.Е. Аванесова, Є.С. Чупрін // Фінансова система України в умовах трансформації соціально-економічних відносин: матер. міжнар. наук.-практ. конф., 13 квітня 2017 року. – Харків, 2017. – Ч. 1. – С. 6–8. *(Особистий внесок: запропонована методологія побудови системи забезпечення економічної безпеки)*

Наукові праці, які додатково відображають результати наукових досліджень:

54. Аванесова Н. Е. Оцінка ефективності функціонування підприємств торгівлі з позицій ключових стейкхолдерів: монографія / В. А. Гросул, Н. Е. Аванесова. – Харків: ХДУХТ, 2010. – 230 с. *(Особистий внесок: обґрунтовано теоретичні засади та розроблений методичний інструментарій оцінки ефективності функціонування підприємств роздрібною торгівлі з позицій зацікавлених сторін)*

55. Аванесова Н. Е. Оцінка ефективності функціонування підприємств торгівлі з позицій зацікавлених сторін / Фінанси підприємств: проблеми теорії та практики: монографія/ Н. Е. Аванесова. – Харків: АдВА, 2011. – 28 с.

56. Аванесова Н.Е. Стратегічне управління підприємством та сучасним містом: теоретико-методичні засади: монографія / Н.Е. Аванесова, О.В. Марченко. - Х.: Вид.-во ТОВ « Щедра садиба плюс», 2015. – 196 с. *(Особистий внесок: винесено на розгляд шляхи удосконалення стратегії управління розвитком сучасного міста)*

57. Аванесова Н. Е. Особливості міжнародного факторингу як фінансового інструменту / Н. Е. Аванесова, А. Ю. Логвіненко. // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Збірник наукових праць. Серія: технічний прогрес та ефективність виробництва - Х.:НТУ «ХПІ».-. – 2015. – №60 (1169). – С. 106-109. *(Особистий внесок: окреслено використання факторингу в якості інструменту в міжнародному вимірі)*

58. Аванесова Н. Е. Концепція стейкхолдерів в системі оцінки ефективності функціонування підприємства / Н. Е. Аванесова, В. А. Гросул. // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – Житомир : ЖДТУ. – 2010. – №2. – С. 233–236. *(Особистий внесок: виокремлено ключові аспекти концепції стейкхолдерів в системі оцінки ефективності функціонування підприємства)*

59. Аванесова Н. Е. Методика оцінювання комплексної ефективності функціонування підприємства / Н. Е. Аванесова. // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – №11. – С. 243–249.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	33
1.1 Еволюція теорії економічної безпеки у процесі суспільно-економічних трансформацій та забезпечення суспільних благ	33
1.2 Оборонно-промисловий комплекс України як підсистема дослідження в системі економічної безпеки держави	Ошибка! Закладка не определена.
1.3 Ризики та джерела загроз економічній безпеці підприємств оборонно-промислового комплексу України.....	Ошибка! Закладка не определена.
1.4 Визначення та систематизація індикаторів економічної безпеки підприємств оборонно-промислового комплексу України	Ошибка! Закладка не определена.
1.5 Систематизація міжнародного досвіду забезпечення економічної безпеки підприємств оборонної промисловості держави в умовах загострення загроз і викликів нового типу для національної та міжнародної безпеки.....	Ошибка! Закладка не определена.
Висновки до розділу 1	Ошибка! Закладка не определена.
РОЗДІЛ 2 ОЦІНКА ПОТОЧНОГО СТАНУ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ГАЛУЗІ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.....	Ошибка! Закладка не определена.
2.1 Структура оборонно-промислового комплексу України: галузево-секторальний та просторово-структурний вимір	Ошибка! Закладка не определена.
2.2 Аналіз динаміки функціонування обраних для дослідження підприємств оборонно-промислового комплексу України	Ошибка! Закладка не определена.
2.3 Аналіз науково-технологічної діяльності підприємств оборонно-промислового комплексу України.....	Ошибка! Закладка не определена.
2.4 Аналіз кадрового забезпечення підприємств оборонної промисловості України.....	Ошибка! Закладка не определена.
2.5 Узагальнення наслідків трансформаційних процесів та визначення перспектив розвитку підприємств оборонно-промислового комплексу України.....	Ошибка! Закладка не определена.
Висновки до розділу 2.....	Ошибка! Закладка не определена.

РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ СТАНУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ОПК УКРАЇНИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

3.1 Економічні та інституційні передумови забезпечення економічної безпеки підприємств ОПК України..... **Ошибка! Закладка не определена.**

3.2 Проблеми забезпечення економічної безпеки підприємств ОПК України **Ошибка! Закладка не определена.**

3.3 Державне регулювання процесів забезпечення економічної безпеки підприємств ОПК України **Ошибка! Закладка не определена.**

3.4 Оцінка рівня економічної безпеки підприємств ОПК України **Ошибка! Закладка не определена.**

3.5 Шляхи забезпечення економічної безпеки підприємств ОПК України в системі національної безпеки держави..... **Ошибка! Закладка не определена.**

Висновки до розділу 3 **Ошибка! Закладка не определена.**

РОЗДІЛ 4 ДОСЛІДЖЕННЯ НЕДОСКОНАЛОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЧИННИКІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ НА РИНКУ ОЗБРОЄНЬ

4.1 Дослідження своєрідності ринку озброєнь **Ошибка! Закладка не определена.**

4.2 Дослідження недосконалої конкуренції на ринку озброєнь **Ошибка! Закладка не определена.**

4.3 Економіко-математична модель оцінки поведінки підприємств ОПК на ринку озброєнь в умовах наявності недосконалої конкуренції **Ошибка! Закладка не определена.**

4.4 Внутрішні та зовнішні чинники формування конкурентоспроможності підприємств оборонно-промислового комплексу **Ошибка! Закладка не определена.**

Висновки до розділу 4..... **Ошибка! Закладка не определена.**

РОЗДІЛ 5 ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМКІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

5.1 Системний підхід до формування стратегії забезпечення економічної безпеки підприємств оборонно-промислового комплексу України в умовах євроінтеграції **Ошибка! Закладка не определена.**

5.2 SWOT-експертиза: характеристики ключових факторів (індикаторів) розвитку підприємств оборонно-промислового комплексу України, можливості та загрози подальшого розвитку в довгостроковій перспективі..... **Ошибка! Закладка не определена.**

5.3 Побудова сценаріїв розвитку підприємств оборонно-промислового комплексу України на середньостроковому (2015-2020 роки) і довгостроковому (2020-2030 роки) часових горизонтах.....	Ошибка! Закладка не определена.
5.4 Стратегічні пріоритети забезпечення економічної безпеки підприємств оборонно-промислового комплексу України	Ошибка! Закладка не определена.
5.5 Антикорупційна програма як комплекс правил, стандартів і процедур із виявлення, протидії та запобігання корупції в діяльності підприємств оборонно-промислового комплексу України.....	Ошибка! Закладка не определена.
Висновки до розділу 5.....	Ошибка! Закладка не определена.
ВИСНОВКИ	Ошибка! Закладка не определена.
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	Ошибка! Закладка не определена.
ДОДАТКИ.....	448

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АТО – антитерористична операція
ВЗУ – високоточні засоби ураження
ВМС – Військово-Морські Сили
ВО – виробничі об'єднання
ВПК – військово-промисловий комплекс
ДК – державний концерн
ЄС – Європейський Союз
ЗРК – зенітно-ракетні комплекси
ЗС – збройні сили
ЗСУ – збройні сили України
КБ – конструкторське бюро
НАТО – англ. NATO (North Atlantic Treaty Organization)
НДДКР – науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи
НДІ – науково-дослідні інститути
ОВД – організація Варшавського договору
ОВК – обласний військовий комісаріат
ОВТ – озброєння та військова техніка
ООН – Організації Об'єднаних Націй
ОПК – оборонно-промисловий комплекс
ПВН – продукція військового призначення
ПЗРК – переносні зенітні ракетні комплекси
ППО – протиповітряна оборона
ПРО – протиракетна оборона
ПТРК – протитанкові ракетні комплекси
РЛС – радіолокаційні системи
СІПРІ – Стокгольмський інститут дослідження проблем мира (SIPRI)
СОТ – Світова організація торгівлі
ТВП – товари військового призначення
ТНК – транснаціональні корпорації
УЦЕПД – Українській центр економічних і політичних досліджень
ЦАМТО – центр аналізу мирової торгівлі зброєю
ЦДАКР – Центр досліджень армії, конверсії і роззброєння
ЦСЄ – Центральна-східна Європа

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Забезпечення захисту України від загроз є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави, що законодавчо визначено та закріплено у відповідних концептуальних документах державної влади країни у сфері національної безпеки, планування і здійснення конкретних заходів щодо протидії і нейтралізації загроз національним інтересам України.

Складне та динамічне безпекове середовище довкола України, що характеризується посиленням глобальної воєнно-політичної нестабільності, пов'язаної зі збройним конфліктом на Сході України, воєнно-політичною нестабільністю на Близькому Сході, боротьбою за вплив на світові фінансові та енергетичні потоки зумовлює перегляд та уточнення доктринальних положень щодо формування та реалізації воєнної політики України як складової забезпечення національної безпеки держави. На важливості запобігання виникненню воєнних конфліктів та підготовки держави до можливого воєнного конфлікту, а також на застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів наголошено в новій редакції Воєнної доктрини України. Для досягнення цілей Воєнної доктрини та забезпечення боєздатності збройних сил (ЗС), а отже, обороноздатності України, на обороно-промисловий комплекс (ОПК) країни покладаються завдання із забезпечення створення, виробництва, ремонту й модернізації озброєння, військової та спеціальної техніки і боєприпасів для задоволення потреб безпеки й оборони відповідно до цілей, пріоритетів і завдань воєнної політики держави.

Технічний стан наявного озброєння й військової техніки України характеризується швидкими темпами скорочення ресурсу технічної придатності. Переоснащення ЗС новітніми зразками озброєння ускладнюється відсутністю замкнених циклів їх виробництва в ОПК України

і хронічним недофінансуванням. У цих умовах неминучою є всеосяжна реформа ОПК країни, що спрямована на побудову ефективної системи, яка б відповідала сучасним викликам та загрозам. При цьому високої актуальності набуває потреба забезпечити економічну безпеку не тільки процесу реформування, але й вже новоствореному, реформованому ОПК, що вимагає комплексного підходу до створення такої системи безпеки.

З огляду на безпекову ситуацію, у якій перебуває Україна, а також на ті світові тенденції, які формують нові загрози та виклики безпеці у глобальному та регіональному вимірах, проблематика розробки концептуально-методологічних положень та практичних рекомендацій у сфері забезпечення економічної безпеки підприємств ОПК країни є актуальною та своєчасною.

Проблеми економічної безпеки стали предметом досліджень багатьох зарубіжних та вітчизняних учених-економістів, зокрема загальнотеоретичним питанням вивчення економічної безпеки, виявлення, аналізу й характеристики чинників дестабілізації та загроз національної безпеки, оцінки економічної безпеки присвячені роботи А.Є. Архіпова, О.І. Барановського, Є.М. Бухвальда, Т.Г. Васильцева, З.С. Варналія, О.С.Власюка, В.М. Геєця, В.П. Горбуліна, А. Городецького, Б.В. Губського, А.І. Ілларіонова, І.П. Мігус, В.С. Медведєва, В.І. Мунтіяна, В.К. Сенчагова, К.Л. Самсонова, А.І. Сухорукова, А.І. Татаркіна, С.М. Шкарлета та інших. Значний внесок у дослідження економічної безпеки підприємства зробили відомі вчені-економісти: В.М. Бабаєв, П.Т. Бубенко, Л.В. Гнилицька, Р.М. Дацків, О.В. Димченко, І.В. Ілляшенко, А. В. Кірієнко, Г. В. Козаченко, О. М. Ляшенко, К.А. Мамонов, Є.І. Овчаренко, І.П. Отенко, В. П. Пономарьов, І. Л. Плетникова, Є.М. Рудніченко, В.Л. Тамбовцев, В.І. Франчук, Л.Г. Шимаєва, В.В. Шликов, Л.М. Шутенко.

Серед досліджень, присвячених загальним проблемам ОПК, а також окремим аспектам його діяльності, можна виділити роботи Н.В. Берхара, М.В. Беляєва, Е.В. Бугрова, А.В. Бузуєва, І.В. Борисова, В.В. Борисова,

В.П. Васіна, А.А. Захарова, Г.Ф. Кунадзе, Г.Н. Цаголова, А.І. Шеїна, А.В. Шішаєвої та інші.

Значний внесок науковців дозволяє обґрунтувати фундаментальні аспекти системи забезпечення національної безпеки та удосконалити інструментарій оцінки рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання за параметрами динамічного середовища, що обумовили актуальність проведення дослідження за обраним напрямком. Проте відсутність цілісної сучасної концепції забезпечення економічної безпеки підприємств ОПК в умовах євроінтеграції обумовила вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Зміст і напрямок досліджень, що виконані в дисертаційній роботі, спрямовані на вирішення завдань, поставлених Стратегією національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015, що спрямована на реалізацію до 2020 року визначених нею пріоритетів державної політики національної безпеки, а також реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, ратифікованою Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII; Стратегією сталого розвитку "Україна - 2020", схваленою Указом Президента України від 12.01.2015 № 5; у Воєнній доктрині України, що затверджена Указом Президента України від 24.09.2015 №555/2015.

Дисертаційна робота є ініціативною й одночасно складовою частиною науково-дослідних робіт Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова в межах державної бюджетної тематики: «Стратегічний контролінг в системі управління фінансово-економічною безпекою суб'єктів господарювання України: теорія, методологія, практика» (2014 р., номер державної реєстрації 0112U003092) - автором здійснено параметричне моделювання комплексного показника оцінки рівня фінансово-економічної безпеки корпоративних підприємств, «Інформаційно-аналітичне забезпечення стратегічного управління фінансово-економічною безпекою суб'єктів господарювання України в умовах глобалізації: теорія, методологія,

практика» (2015 р., номер державної реєстрації 0112U003092) - автором розроблено методичний підхід до формування стратегії управління економічною безпекою в умовах нестабільного середовища, «Інформаційно-аналітичне забезпечення функціонування системи управління фінансово-економічною безпекою суб'єктів господарювання України в сучасних умовах: теорія, методологія, практика» (2016 р., номер державної реєстрації 0116U005339) – автором обґрунтовано напрямки адаптації національної системи безпеки до міжнародних вимог шляхом універсалізації регіональної, європейської та глобальної систем безпеки на всіх стадіях цього процесу – від розробки концепції до участі у конкретних спільних діях, «Стратегічний моніторинг та антикорупційний аудит в системі фінансово-економічної безпеки держави, регіону, суб'єктів господарювання в умовах євроінтеграції», етап 2 – «Економічна безпека оборонної промисловості України як складова національної безпеки держави: стратегічні пріоритети і теоретико-методологічні засади забезпечення в умовах євроінтеграції» (2015 р., номер державної реєстрації 0115U000149) – автором здійснено оцінку ризиків та джерел загроз економічній безпеці оборонної промисловості України, аналіз проблем розвитку оборонної промисловості України, обґрунтовано стратегічні пріоритети модернізації оборонної промисловості України в умовах євроінтеграції.

За замовленням ДП «Харківський механічний завод» автором виконано проект за господарчим договором на тему: «Формування стратегічних напрямків забезпечення економічної безпеки підприємств оборонної промисловості України в умовах євроінтеграції» (2017 р., номер 2886/17).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка теоретичних, методологічних і методичних положень, наукових і практичних рекомендацій щодо визначення стратегічних орієнтирів підвищення рівня забезпечення економічної безпеки підприємств ОПК, що сприятиме задоволенню потреби ЗС, інших утворених відповідно до законів військових формувань у сучасному озброєнні та військовій техніці, а також

збалансує розвиток цілісної системи ОПК відповідно до потреб внутрішнього та зовнішнього ринку (виходячи з національних інтересів України).

Досягнення поставленої мети дослідження зумовило необхідність вивчення і розв'язання таких завдань:

- сформулювати теоретико-методологічне узагальнення основ теорії економічної безпеки на рівні держави, суб'єктів господарювання ОПК в умовах євроінтеграції;
- розкрити сутність і структуру оборонно-промислового комплексу України в системі забезпечення національної безпеки держави;
- систематизувати ризики та джерела загроз економічній безпеці підприємств ОПК України;
- визначити та систематизувати індикатори економічної безпеки підприємств ОПК України;
- систематизувати міжнародний досвід забезпечення економічної безпеки підприємств ОПК держави в умовах загострення загроз і викликів нового типу для національної та міжнародної безпеки;
- здійснити структурування ОПК України в галузево-секторальному та просторово-структурному вимірі;
- проаналізувати динаміку функціонування обраних для дослідження підприємств ОПК України, зокрема науково-технологічну діяльність та кадрове забезпечення підприємств ОПК України;
- узагальнити наслідки трансформаційних процесів та визначити перспективи розвитку підприємств ОПК України;
- систематизувати інституційні передумови забезпечення економічної безпеки підприємств ОПК України;
- узагальнити проблеми забезпечення економічної безпеки ОПК України;
- обґрунтувати державне регулювання процесів у сфері забезпечення економічної безпеки підприємств ОПК України;

- розробити методологічні засади комплексного оцінювання рівня економічної безпеки підприємств ОПК України;
- обґрунтувати шляхи забезпечення економічної безпеки підприємств ОПК України в системі національної безпеки держави;
- адаптувати модель олігополістичного ціноутворення для підприємств ОПК на ринку озброєнь в умовах наявності недосконалої конкуренції для встановлення залежності рівноважної ціни й обсягів продукції від параметрів функції попиту та рівня взаємодії учасників ринку;
- обґрунтувати стратегічні пріоритети реформування підприємств ОПК України в умовах євроінтеграції на базі прогнозування сценаріїв розвитку підприємств оборонної промисловості України на середньостроковому (2015-2020 рр.) і довгостроковому (2020-2030 рр.) часових горизонтах;
- розробити антикорупційну програму як комплекс правил, стандартів і процедур щодо виявлення, протидії та запобігання корупції в діяльності підприємств ОПК України.

Об'єкт дослідження – процес забезпечення економічної безпеки підприємств ОПК України в системі національної безпеки держави.

Предмет дослідження – сукупність теоретико-методологічних положень й практичних рекомендацій щодо визначення стратегічних пріоритетів забезпечення економічної безпеки підприємств ОПК України в системі національної безпеки держави.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження становлять фундаментальні положення економічної науки, загальнонаукові та спеціальні методи пізнання явищ і процесів у системі забезпечення економічної безпеки.

У дисертації було використано такі методи теоретичного та емпіричного дослідження: абстрактно-логічного узагальнення – для обґрунтування актуальності теми, мети і завдань дослідження, для проведення теоретичних узагальнень й визначення сутнісних ознак щодо

ідентифікації понять «економічна безпека ОПК», «воєнно-економічна безпека»; групування – для проведення класифікації загроз, викликів і дестабілізуючих чинників; аналізу та синтезу – для характеристики складових параметрів економічної безпеки підприємств ОПК; системного аналізу – для встановлення стратегічних пріоритетів реформування підприємств ОПК України в умовах євроінтеграції; метод статистичного й техніко-економічного аналізу – для аналізу стану й ефективності функціонування підприємств ОПК; графічний – для наочного відображення динаміки результативності та схематичного подання теоретичного матеріалу дослідження; порівняльного аналізу – для співставлення індикаторів рівня економічної безпеки в різні періоди; економіко-математичні методи – для встановлення причинно-наслідкового зв'язку між факторами, що впливають на процес ціноутворення підприємств ОПК та сприяють забезпеченню їх економічної безпеки, методи стратегічного планування (SWOT і PEST аналіз) – для ідентифікації ризиків та джерел загроз економічній безпеці підприємств ОПК України; експертної оцінки – для здійснення попередньої оцінки вагомості елементів складових рівня інформаційної захищеності в системі економічної безпеки.

Інформаційно-фактологічною базою дослідження є законодавчі й нормативно-правові акти з питань регулювання діяльності ОПК країни, закони, нормативні та правові акти Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, європейське законодавство у сфері регулювання діяльності ОПК, матеріали Державної служби статистики України, монографії та публікації вітчизняних і зарубіжних авторів, інтернет-ресурси, результати власних досліджень автора.

Наукова новизна отриманих результатів. Основні положення й результати дисертаційної роботи, що визначають її наукову новизну, полягають у такому:

уперше:

- з позиції синергетичної парадигми обґрунтовано концепцію формування економічної безпеки підприємств оборонно-промислового комплексу України в умовах євроінтеграції шляхом обґрунтування кластерної моделі об'єднання підприємств ОПК в рамках єдиного інноваційного циклу «дослідження - розробка - серійне виробництво - споживання (реалізація) - сервісне обслуговування - утилізація» за п'ятьма виробничими сегментами бронетанкової, авто-інженерної і спеціальної техніки; літакобудування; суднобудівництва та морської техніки; радіолокації, радіозв'язку та систем ППО; високоточних озброєнь та боєприпасів, що дозволяє створити замкнутий цикл виробництва за сегментами ОПК, підвищити інноваційність виробництва та подолати технічну і технологічну відсталість; посилити конкурентоспроможність; оптимізувати систему управління на основі корпоратизації та розвитку партнерських відносин;

- визначено методологічні засади процесу розробки системи індикаторів оцінки рівня економічної безпеки підприємств ОПК України, що є процесом послідовного проходження етапів визначення мети та завдань діагностики стану економічної безпеки підприємств ОПК, підбору й обробки потрібної інформації та, безпосередньо, формування системи індикаторів оцінки економічної безпеки, що дозволяє визначити поточний стан та динаміку зміни рівня економічної безпеки підприємств ОПК за складовими в порівнянні з пороговими значеннями;

- розроблено методичний підхід до комплексної оцінки рівня економічної безпеки підприємств ОПК України на основі визначення інтегрального показника - рівня економічної безпеки підприємств ОПК, що визначається як середньгеометрична величина від інтегральних компонент комплексної оцінки ефективності виробничої діяльності, платоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності, рентабельності, ефективності інвестиційної діяльності, ефективності інноваційної діяльності, і, на відміну від існуючих, містить індикатори ефективності партнерських відносин та експортно-імпортних операцій, що дозволяє сформувати інформаційно-

аналітичне забезпечення оцінювання рівня економічної безпеки підприємств ОПК;

- *удосконалено:*

- понятійно-категоріальний апарат теорії економіки та управління національним господарством у частині уточнення змісту поняття «економічна безпека підприємств оборонно-промислового комплексу», що визначається як інтегральна характеристика стану захищеності економічної системи підприємства ОПК від внутрішніх і зовнішніх загроз та складається з підсистем, що відображають функціонування окремих сфер підприємств ОПК та покращують можливості застосування системного підходу в інституційному регулюванні у даній сфері, шляхом доповнення усталених підходів сутнісними ознаками діяльності досліджених підприємств;

- визначення поняття «воєнно-економічна безпека», що розглядається як синергетична складова воєнної та економічної сфер національної безпеки держави й характеризує можливість і готовність держави в усіх сферах її діяльності забезпечувати економічні, соціальні, науково-технологічні та інформаційні умови розвитку воєнно-економічного потенціалу із використанням ринкових механізмів на такому рівні, який би гарантував воєнну безпеку країни та дозволяв підтримувати достатній рівень обороноздатності держави, виходячи з її економічних можливостей і політичних цілей; в особливий період швидко проводити економічну мобілізацію, а у воєнний час - поповнення воєнно-економічних втрат;

- концептуальні засади державного регулювання ОПК країни шляхом визначення завдань, стратегічних пріоритетів реформування та інструментів державного впливу на розвиток ОПК, щоб забезпечити і спрямувати необхідні фінансові, матеріально-технічні та інтелектуальні ресурси на вирішення основних завдань у сфері стратегічного реформування підприємств ОПК;

- структуру й функціональне наповнення інформаційної системи для оцінювання рівня забезпечення конкурентоспроможності підприємств ОПК

шляхом ідентифікації політичних, економічних, військових, технологічних, ресурсних, товарних, інфраструктурних, соціальних, управлінських чинників, що дозволяє визначити шляхи нарощення конкурентних переваг підприємств ОПК на ринку озброєнь для формування стратегічних пріоритетів забезпечення економічної безпеки підприємств ОПК в умовах реформування;

- методичний підхід до впровадження передбачених законодавством заходів щодо запобігання, виявлення та протидії корупції на підприємствах ОПК шляхом розробки і застосування антикорупційних програм у діяльність підприємств ОПК, що встановлюють комплекс правил, стандартів і процедур з виявлення, протидії та запобігання корупції в діяльності підприємств ОПК та є обов'язковими для виконання усіма працівниками, посадовими особами, керівниками і засновниками (учасниками) підприємства у своїй внутрішній діяльності, а також у правовідносинах із діловими партнерами, органами державної влади, органами місцевого самоврядування для забезпечення координації діяльності органів влади з реалізації антикорупційної політики держави й підвищення рівня економічної безпеки підприємств ОПК;

дістало подальшого розвитку:

- визначення ОПК, що розглядається як сукупність науково-дослідних, проектно-конструкторських, випробувальних організацій, багатопрофільних підприємств різних галузей оборонної промисловості та спецекспортерів, які здійснюють господарську діяльність у сфері розроблення, виготовлення, реалізації, ремонту, модернізації та утилізації озброєння, військової і спеціальної техніки та боєприпасів як для внутрішніх потреб, так і на зовнішньому ринку, а також цивільної продукції в рамках конверсії й беруть участь у військово-технічному співробітництві з іноземними державами, що дозволяє створити умови для організації в ОПК єдиного інноваційного циклу шляхом об'єднання у кластери за секторами виробництва для обґрунтованого формування ефективної військово-технічної політики держави;

- організаційно-методичне забезпечення комплексного планування проведення системної реформи ОПК держави із застосуванням програмно-

цільового підходу шляхом обґрунтування та узгодження цільових програм реформування та розвитку ОПК країни з урахуванням вимог національної безпеки держави, що дозволяє реалізувати заходи, спрямовані на забезпечення фінансового оздоровлення підприємств ОПК, інтеграцію науки та виробництва, оновлення виробничих потужностей підприємств ОПК за галузевим принципом, розширення можливостей міжнародної кооперації та розвиток експортного потенціалу на середньострокову перспективу;

- економіко-математичне моделювання олігополістичного ціноутворення на ринку озброєння в умовах наявності недосконалої конкуренції шляхом установлення залежності рівноважної ціни й обсягів продукції від параметрів функції попиту та рівня взаємодії учасників ринку озброєння, що дозволяє визначити шляхи максимізації прибутку підприємств ОПК на ринку озброєння та забезпечити підвищення рівня їх економічної безпеки;

- організаційно-методичні підходи до визначення стратегічних пріоритетів забезпечення економічної безпеки підприємств ОПК України в умовах потреби забезпечити існування стійкого розвитку суспільства та держави в динамічному міжнародному середовищі, з якого походять загрози суверенітету, територіальній цілісності та недоторканості кордонів шляхом обґрунтування таких напрямків реформування підприємств ОПК як: кластеризація, корпоратизація, захист технологій і створення платформи інноваційних розробок.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження рекомендовано до практичного застосування під час формування стратегічних пріоритетів модернізації підприємств ОПК України в умовах євроінтеграції. Запропоновані в дисертаційній роботі висновки й пропозиції доведені до рівня конкретних рекомендацій щодо обґрунтування концепції формування економічної безпеки підприємств ОПК України шляхом формування кластерної моделі об'єднання підприємств ОПК у рамках єдиного інноваційного циклу «дослідження - розробка - серійне виробництво

- споживання (реалізація) - сервісне обслуговування - утилізація» за п'ятьма виробничими сегментами та використовуються у роботі Міністерства оборони України (довідка №3421415/212 від 02.06.2017).

Методичні засади комплексної оцінки економічної безпеки оборонної промисловості України на основі визначення інтегрального показника, побудованого на основі сукупності соціально-економічних, техніко-технологічних, науково-інноваційних та управлінсько-організаційних індикаторів з обов'язковим врахуванням критеріїв, пов'язаних із зовнішнім і внутрішнім середовищем функціонування оборонної промисловості апробовано на ДП «Державне Київське конструкторське бюро «Луч» (довідка № 313/03Д від 25.12.2015); теоретико-методичні аспекти щодо управління промисловим підприємством з метою економічної надійності оцінювання фінансової безпеки впроваджено на ДП «Харківський механічний завод» (довідка № 11/78 від 28.12.2015); модель антикорупційного моніторингу як систему, що встановлює комплекс правил, стандартів і процедур щодо виявлення, протидії та запобігання корупції в діяльності підприємств ОПК та забезпечує формування антикорупційної політики для координації діяльності органів влади з реалізації антикорупційної політики держави апробовано на ДП «Державне Київське конструкторське бюро «Луч» (довідка №8/34-35К від 07.11.2016), ДП «Львівський державний авіаційний ремонтний завод» (Довідка №1/8314 від 09.11.2016 р.), ДП «Львівський бронетанковий завод» (Довідка №11/140-К від 04.11.2016); комплексний підхід до оцінки ефективності функціонування підприємств оборонної промисловості України шляхом розрахунку інтегрального показника, що визначається як середньо геометрична величина від інтегральних компонент комплексної оцінки ефективності виробничої діяльності підприємств ОПК, а саме платоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності, рентабельності, ефективності інвестиційної діяльності та інноваційної діяльності апробовано на ДП «Львівський радіо ремонтний завод» (Довідка № 24-25.08 від 08.11.2016), ДП «Київський бронетанковий завод» (Довідка № 1/2388 від

24.02.2017); запропоновано комплекс стандартів і процедур щодо протидії та запобігання проявам корупції в діяльності концерну на основі антикорупційної програми на ДЗІП «Промоборонекспорт» (Довідка №РОЕ-58.4/1121 від 06.04.2016); апробовано розрахунок інтегрального показника - рівня економічної безпеки підприємств ОПК, побудованого на основі сукупності соціально-економічних, техніко-технологічних, науково-інноваційних та управлінсько-організаційних індикаторів з обов'язковим врахуванням критеріїв, пов'язаних із зовнішнім і внутрішнім середовищем функціонування оборонної промисловості в ДП «Харківський автомобільний завод №126» (довідка № 2812413/53 від 02.06.2017), теоретико-методичні засади здійснення процесу розробки системи індикаторів економічної безпеки підприємств оборонної промисловості України впроваджені в діяльність ТОВ «Бар'єр. Безпека бізнесу» для підвищення якості надання послуг щодо забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання (довідка № 264/53 від 16.03.2017).

Результати дослідження використовуються в навчальному процесі Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова при формуванні навчально-методичного забезпечення та викладанні таких дисциплін як «Комплексне забезпечення фінансово-економічної безпеки», «Інформаційно-аналітичне забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства», у курсовому та дипломному проектуванні для студентів-магістрів спеціальності «Менеджмент», науково-освітньої програми «Управління фінансово-економічною безпекою».

Особистий внесок здобувача. Основні висновки і результати дисертаційного дослідження виконані автором самостійно на основі аналізу, систематизації та узагальнення теоретичних досліджень і практичного досвіду з питань ролі та місця ОПК України в системі національної безпеки та оборони країни. Проведено аналіз динаміки функціонування обраних для дослідження підприємств оборонної промисловості України. Висновки і результати дисертації автор сформулював і одержав самостійно й виклав у

наукових публікаціях. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використані лише ті положення та ідеї, що є результатом особистих досліджень здобувача. Особистий внесок здобувача в цих роботах зазначений в авторефераті в переліку публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні й методологічні положення і результати дослідження доповідалися та було схвалено на міжнародних, всеукраїнських і науково-практичних конференціях і семінарах, основними з яких є: міжнародна науково-практична конференція «Соціальні та економічні аспекти розвитку міжнародних відносин» (м. Дніпропетровськ, 2014); міжнародна науково-практична конференція «Розвиток нової економічної системи на світовому, державному та регіональному рівнях» (м. Львів, 2015); міжнародна науково-практична конференція «Наукові засади ресурсозбереження в системі антикризового управління і відтворення економіки» (м. Хмельницький, 2015); VI Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми сучасної економіки» (м. Запоріжжя, 2015); міжнародна науково-практична конференція «Регіональні економічні проблеми в умовах сучасних викликів» (м. Київ, 2015); XI mezinarodna vedecko - prakticka konference «Veda a technologie krok do budoucnosti» (Praha, 2015); Investment activity of military -industrial complex of Ukraine: industrial defense enterprises and their significant role / held an open lecture for employees Hydro Masina Hungary (Hungary, 08.07.2015 – 17.07.2015); Industrial cooperation in the interest of defense capability / an open lecture (Warszawa, 10.08.2015); ОПК України: актуальні проблеми у сучасних реаліях / відкритий семінар (м. Київ, «Промоборонекспорт» РОЕ – 30.8/1134 (29.06.2015 – 06.07.2015 р.); Industrial cooperation in the interest of defense capability / an open lecture / Lom Praga Trade, Praga (20.07.2015 – 10.08.2015.); міжнародна науково-практична конференція для студентів, аспірантів та молодих вчених «Соціально-економічні та правові основи сучасної держави в контексті глобалізації» (м. Київ, 2015); всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми розвитку фінансових послуг» (м. Харків, 2015);

міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання соціально-економічного розвитку держави, регіону та підприємства» (м. Львів, 2015); міжнародна науково-практична конференція «Економіка, менеджмент та фінанси: аналіз тенденцій та перспектив розвитку» (м. Київ, 2015); стажування у Дочірньому підприємстві Державної компанії «Укрспецекспорт» Державному зовнішньоторговельному та інвестиційному підприємстві «Промоборонекспорт» (15.12.2015 – 28.12.2015); міжнародна науково-практична конференція «Актуальні напрями забезпечення ефективності економіки країни» (м. Запоріжжя, 2016); International Scientific Conference «Modern transformation of economics and management in the era of globalization» (Klaipeda University, Lithuania, 2016); Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Сталий розвиток в умовах глобальних викликів» (м. Харків, 2017); Міжнародна науково-практична конференція «Фінансова система України в умовах трансформації соціально-економічних відносин» (м. Харків, 2017).

Публікації. Основні результати дослідження опубліковано в 59 працях, серед яких 4 монографії; 27 наукових статей у фахових виданнях, в тому числі 8 наукових статей у зарубіжних виданнях та виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз; 22 тези доповідей конференцій, 6 наукових праць, які додатково відображають результати наукових досліджень, загальним обсягом 52,8 авт.арк., особисто автору належить 36,2 авт.арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел з 422 найменувань, 14 додатків на 108 стор. Основний зміст роботи викладений на 406 сторінках комп'ютерного тексту, містить 106 рисунків, 42 таблиці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ОБОРОННО- ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1 Еволюція теорії економічної безпеки у процесі суспільно-економічних трансформацій та забезпечення суспільних благ

На сучасному етапі розвитку економічної науки в умовах наростаючих тенденцій глобалізації світового господарства проблематика забезпечення економічної безпеки набуває все більш важливого значення. При цьому дослідження сутності економічної безпеки проводяться у відповідності до наукової картини світу, під якою розуміється специфічна конфігурація теоретичних знань, що представляють собою предмет дослідження наукового погляду та конкретного етапу стосовно цінного росту, за сприянням котрої інтегруються та упорядковуються точні знання, що отримані із різних областей наукового пошуку [213].

Так, Л.О. Корчевська у своїх дослідженнях, посилаючись на наукові роботи російського вченого Ю.В. Чайковського, виокремлює п'ять наукових картин світу, у межах в яких розвивалися наукові погляди щодо проблеми забезпечення економічної безпеки: схоластична, механістична, статистична, системна та діатропічна (рис. 1.1) [160].

Найбільш уживаною з діатропічних наукових картин світу сьогодення у галузі забезпечення економічної безпеки існує теорія безпекознавства. Узагальнено безпекознавство маніфестує собою систему знань, котра характеризує розуміння та пояснення безпеки за об'єкт-видовою ознакою в її еволюційному контексті з обов'язковим описом майбутнього стану.

Як зазначено у праці В.А. Ліпкан, безпекознавство представлено як своєрідну матрицю наук й наукових напрямів про безпеку, суспільною міждисциплінарною

наукою, у якій досліджуються загальні й специфічні закономірності організації та функціонування систем безпеки різного класу і розробляються на підставі їхнього пізнання загальні теоретичні положення, що спрямовані на підвищення ефективності їх функціонування [180]

У дослідженнях В.А. Рач запропоновано під безпекознавством розуміти систему поглядів про цілісність безпеки/невпевненості/небезпеки, котра вивчає сутність цієї цілісності як феномену (ноумену та феномену одночасно), форми її прояву та роль у житті людини у різному масштабі метрики, цілісності – особистість, родина (команда, спільнота), підприємство (фірма, концерн), регіон, держава, союз, континент, цивілізація та ін. [295]. Автор у своєму дослідженні спирається на думку вчених наукової школи Східноукраїнського національного університету ім. В.Даля на чолі з професором Г.В. Козаченко [151,321,322].

Накопичення знань у кожному окремому напрямку забезпечує його перетворення в науку. Саме так система знань з безпекознавства перетворилася у безпекологію, яка являє собою сукупність переконань, сприймань, думок, цілеспрямованих на тлумачення і пояснення явищ безпеки, творче переосмислення концептуальних і теоретичних засади правління, права, соціології, антропології та ін., виявлення та дослідження загальних і специфічних об'єктивних закономірностей організації та діяльності устроїв безпеки усякого класу, що надає єдине бачення про закономірності і наявні зв'язки у забезпеченні безпеки [152].

При цьому автор, Козаченко Г.В., зазначає, що безпекологія виступає формою синтетичного знання, у межах якої порізнені поняття, гіпотези і закони безпекознавства утрачають колишню автономність та стають елементами цілісної системи.

Аналогічної думки дотримується В.А. Рач. Автор доводить, що за розуміння науки як цілісної сукупності поглядів з урахуванням прикладної точки зору на сприймання соціально-економічної реальності зовнішнього прояву цілісності всякої системи більш раціональним є вживання терміну безпекологія, а не безпекознавство. При цьому він розкриває безпекологію як науку про безпеку, яка вивчає її сутність, причини, форми прояву та роль у житті людей [295].